

ДАВЛАТ ИШТИРОКИНИ КАМАЙТИРИШДА РАҚОБАТНИНГ МОҲИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ АСОСИЙ ЖИҲАТЛАРИ ВА КОНЦЕПЦИЯСИ

Собитханов Бобурмирзо Шавкат ўғли

Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги хузуридаги
Бўш турган объектлардан самарали фойдаланишни ташкил этиш марказининг
Наманган вилояти ҳудудий бошқармаси Бўлим бошлиғи

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада рақобатнинг моҳиятини белгилаб берувчи асосий жиҳатлари ва концепцияси шунингдек, давлат иштирокидаги хўжалик юритувчи субъектлар монополиясининг иқтисодиёт рақобатбардошлигига салбий таъсирини янада камайтириш, имтиёз ва преференциялар бериш тизими самарадорлигини ошириш, шунингдек тадбиркорлик субъектларига нисбатан тартибга солиш юқини пасайтириш масалаларига қаратилган. Мақоладан иқтисодий сектор вакиллари ҳамда талабалар фойдаланишлари мумкин.

Калит сўзлар: давлат иштирокидаги хўжалик юритувчи субъектлар, монополия, рақобат, либераллаштириш.

ABSTRACT

This article focuses on the main aspects and concepts of competition, as well as further reducing the negative impact of state-owned monopolies on economic competitiveness, increasing the efficiency of the system of incentives and preferences, as well as reducing the regulatory burden on businesses. The article can be used by representatives of the economic sector as well as students.

Keywords: state-owned enterprises, monopoly, competition, liberalization.

КИРИШ

Товар ва молия бозорларида монополияни босқичма-босқич камайтириш орқали самарали рақобат муҳитини яратиш мақсадида мамлакатимизда иқтисодиётдаги давлат иштирокини қисқартириш, нархни ортиқча тартибга солишдан воз кечиш ва давлатнинг иқтисодиётга таъсирини камайтиришга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Шу билан бирга, олдимизда давлат иштирокидаги хўжалик юритувчи субъектлар монополиясининг иқтисодиёт рақобатбардошлигига салбий таъсирини янада камайтириш, имтиёз ва преференциялар бериш тизими

самарадорлигини ошириш, шунингдек тадбиркорлик субъектларига нисбатан тартибга солиш юқини пасайтириш бўйича кечиктириб бўлмайдиган вазифалар турибди.¹

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Бугунги кунда, самарали рақобат муҳитини яратиш ҳамда товарлар ва хизматлар бозоридаги монополияни босқичма-босқич камайитириш иқтисодий янада ривожлантириш ва либераллаштириш вазифаларини ҳал этиш учун устувор йўналиш бўлиб қолмоқда. Ҳар бир бозор ўзининг хусусиятларига эга бўлишига қарамай, рақобатнинг моҳияти унинг табиати ва интенсивлигини очиб бериш ва баҳолаш имконини берувчи ягона концепция орқали ифодаланиши мумкин.

Таниқли америкалик олим М.Е.Портернинг тадқиқотларига кўра, алоҳида бозордаги рақобатнинг ҳолатини бешта рақобат кучи орқали тавсифлаш мумкин:

1. Рақобатлашувчи сотувчилар ўртасидаги беллашув (ҳар бир фирма рақобат афзалликларидан фойда олиш ва қулай мавқега эга бўлиш учун ўзининг шахсий рақобат стратегиясига амал қилади).

2. Бир-бирини ўрнини босувчи ва нарх нуқтаи назаридан рақобатбардош бўлган товарлар ўртасидаги рақобат (ўрнини босувчи товарлар томонидан юзага келган хавф туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

3. Янги рақобатчиларнинг пайдо бўлиш хавфи (янги рақобатчилар пайдо бўлиши хавфи туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

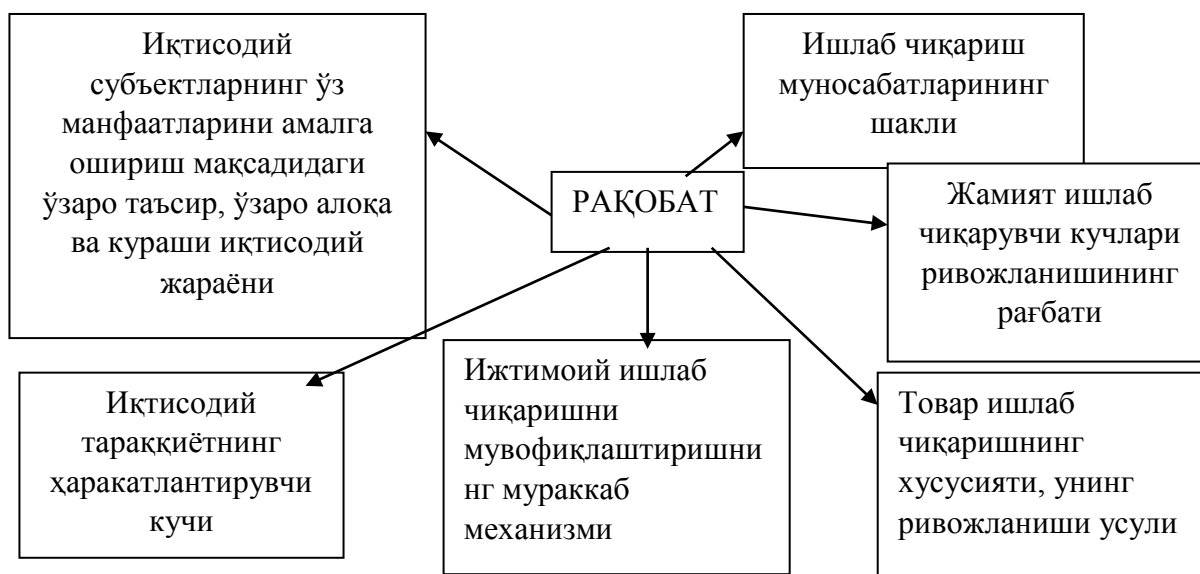
4. Мол етказиб берувчиларнинг иқтисодий имкониятлари ва савдо қобилиятлари (мол етказиб берувчиларнинг имкониятлари ва савдо қобилиятлари туфайли вужудга келган рақобат кучлари).

5. Харидорларнинг иқтисодий имкониятлари ва савдо қобилиятлари (харидорларнинг иқтисодий имкониятлари ва савдо қобилиятлари туфайли вужудга келган рақобат кучлари).²

Умумий тарзда, рақобатнинг моҳиятини очиб беришда муҳим аҳамият касб этувчи жиҳатларни қуйидаги чизма ёрдамида тасвирлаш мумкин. (1.-расм).

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Рақобат муҳитини янада ривожлантириш ва иқтисодийдаги давлат иштирокини қисқартириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони. Тошкент ш., 2020 й. 6 июль, ПФ-6019 – сон.

² Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран. М.: /пер. с англ. – Международные отношения, 2013, с.124.

1 – расм. Рақобатнинг моҳиятини белгилаб берувчи асосий жиҳатлар³

Шундай қилиб, рақобат кўп қиррали иқтисодий ҳодиса бўлиб, у бозорнинг барча субъектлари ўртасидаги мураккаб муносабатларни ифодалайди ва бозор субъектлари иқтисодий манфаатларининг тўқнашувидан иборат бўлиб, улар ўртасидаги юқори фойда ва кўпроқ нафлиликка эга бўлиш учун курашни англатади.

Рақобатбардошликка эришиш ва рақобат устунликларини таъминлаш:

Маҳаллий тадқиқотчилар томонидан рақобатбардошликка эришиш ва рақобат устунликларини таъминлаш бўйича кўплаб илмий тадқиқот ишлари бажарилган. Ҳар бир корxonанинг доимий мақсади рақобатбардошликка эришишдир. Бошқарув бу субъектлар, органлар томонидан кишиларга ва иқтисодий объектларга кутилаётган натижага эришиш, уларни хатти-харакатини йўналтириш мақсадида уларга онгли таъсир кўрсатишдир. Демак, рақобатбардошликни бошқариш тизими муайян бошқарув механизмини ишлаб чиқишни талаб этар экан. Кўплаб тадқиқотчилар корxonалар рақобатбардошлигини бошқаришнинг назарий жиҳатларини ўрганишган (1-жадвал).

³ Муаллиф томонидан ишланган

1-жадвал

“Корхона рақобатбардошлигини бошқариш” тушунчасига берилган таърифлар⁴

Муаллифлар	Таърифлар
А.Л.Денисова, Т.М.Уляхин ⁵	Рақобатбардошликни бошқариш бозорда корхонани рақобатбардошлик даражасини белгилаш, таъминлаш, қўллаб – қувватлаш учун бошқарув объектларига координацияланган таъсир ўтказиш жараёнидир
В.Н.Парахина, Л.С.Максименко ⁶	Рақобатбардошликни бошқариш деганда рақобат афзалликларини ишлаб чиқиш, қўллаб – қувватлаш, фойдаланиш, ривожлантириш усулларини топиш тушунилади.
Н.В.Данилюк ⁷	Умумий кўринишда корхона рақобатбардошлигини бошқариш, бозорни танланган сегменти учун мос келадиган рақобат устунлигини таъминлаш ва қўллаб – қувватлаш, шакллантириш манбаларини қидириб топишдир
Н.А.Савельева ⁸	Корхона рақобатбардошлигини бошқариш тизими бу рақобат устунликларини таъминлаш ва рақобат кучсизликларини бартараф қилувчи тизимни шакллантиришдир.
Л.Н.Чайникова, В.Н.Чайников ⁹	Корхона рақобатбардошлигини бошқариш бир қатор бошқарув қарорларини

⁴ Тошпулатов И. А. ЕНГИЛ саноат корхоналари рақобатбардошлигини бошқариш тизимини такомиллаштириш “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2019 йил 3 б.

⁵ Денисова А.Л., Уляхин Т.М. Управление конкурентоспособностью промышленного предприятия: аспекты качества: монография. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. - 20 б.

⁶ Парахина В.Н., Максименко Л.С. Стратегический менеджмент: учебник. – М.: КНОРУС, 2008. - 96 б.

⁷ Данилюк Н.В. Обеспечение конкурентоспособности организаций сферы услуг на основе методов управления качеством: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. - СПб., 2011. – 153 б.

⁸ Савельева Н.А. Управление конкурентоспособностью фирмы: учебник. - Ростов н/Д: Феникс, 2009. –82 с.

⁹ Чайникова Л.Н., Чайников В.Н. Конкурентоспособность предприятия: учебное пособие. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 192 с.

	шакллантиришга йўналтирилган фаолият бўлиб, у ўз навбатида олдида қўйилган мақсадларга мос ҳолда лидерликка эришиш учун турли хил ташқи таъсирларга бардош бера олишга йўналтирилиши керак.
Р.Е.Мансуров ¹⁰	Рақобатбардошликни бошқариш стратегик мақсадларга мувофиқ етакчиликка эришиш учун ташқи таъсирларга қарши туришга қаратилган бир қатор бошқарув қарорларини шакллантиришга қаратилган фаолиятдир.

Рақобатбардошликни бошқариш жараёнининг табиати ва устуворлигини тушуниш борасида тадқиқотчи олимларнинг қарашлари ҳалигача уйғунлашмаган. Хусусан, Р.Е.Мансуров рақобатбардошликни бошқариш стратегик мақсадларга мувофиқ етакчиликка эришиш учун ташқи таъсирларга қарши туришга қаратилган фаолиятдир, деб ҳисоблайди. А.Кузмин эса рақобатбардошликни бошқариш рақобатбардош маҳсулотларни яратиш ва сотиш сиёсатини белгиловчи умумий бошқарув функцияларини амалга ошириш қисми сифатида тушунадилар. Ушбу соҳадаги мақсадлар ва масъулиятлар маълум бир рақобат тизимида режалаштириш, тезкор бошқариш, таъминлаш ва такомиллаштириш воситасида амалга оширилади. М.Галелюк корхонанинг маҳсулотлари рақобатбардошлигини таъминлаш ва яхшилаш мақсадида умумий функцияларни бажариш орқали амалга ошириладиган бошқаришнинг ўзига хос функцияси билан рақобатбардошликни бошқаришни назарда тутди ¹¹.

Мамлакат ва минтақалар иқтисодиётини ривожланишини тартибга солишнинг муҳим йўналишларидан бири уларнинг рақобатбардошлигини ошириш билан боғлиқ. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев томонидан қабул қилинган — “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонининг 3.2-банди “Таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш

¹⁰ Мансуров Р.Е. Об экономической сущности понятий "конкурентоспособность предприятия" и "управление конкурентоспособностью предприятия" // Маркетинг в России и за рубежом. 2006. №2(52). 94 с.

¹¹ Галелюк М.М. Система управления конкурентоспособностью машиностроительного предприятия // Вестник экономической науки Украины. 2008. № 2. 15 с.

ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш”¹² деб номланиб, унда —иқтисодиёт тармоқлари учун самарали рақобатбардош муҳитни шакллантириш ҳамда маҳсулотлар ва хизматлар кўрсатиш бозорларида монополияни босқичма босқич камайтириш; принципиал жиҳатдан янги маҳсулот ва технологиялар турларини чиқаришни ўзлаштириш, бунга асосан ички ва ташқи бозорларда миллий товарларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш вазифалари белгилаб берилган.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг асосида албатта таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш масаласи туради.

Рақобатдош иқтисодиётни шакллантирмасдан, пировард натижада эса рақобатдош мамлакатни барпо этмасдан туриб, биз қабул қилган Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида кўзда тутилган мақсадли вазифаларни амалга оширмасдан туриб, бу ҳақда жиддий сўз юритиш мумкин эмас.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Рақобат муҳитини янада ривожлантириш ва иқтисодиётдаги давлат иштирокини қисқартириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони. Тошкент ш., 2020 й. 6 июль, ПФ-6019 – сон.
2. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран. М.: /пер. с англ. – Международные отношения, 2013, с.124.
3. Тошпулатов И. А. ЕНГИЛ саноат корхоналари рақобатбардошлигини бошқариш тизимини такомиллаштириш “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2019 йил 3 б.
4. Денисова А.Л., Уляхин Т.М. Управление конкурентоспособностью промышленного предприятия: аспекты качества: монография. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. - 20 б.

¹² 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ4947-сонли Фармони.

5. Парахина В.Н., Максименко Л.С. Стратегический менеджмент: учебник. – М.: КНОРУС, 2008. - 96 б.
6. Данилюк Н.В. Обеспечение конкурентоспособности организаций сферы услуг на основе методов управления качеством: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. - СПб., 2011. – 153 б.
7. Савельева Н.А. Управление конкурентоспособностью фирмы: учебник. - Ростов н/Д: Феникс, 2009. –82 с.
8. Чайникова Л.Н., Чайников В.Н. Конкурентоспособность предприятия: учебное пособие. - Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 192 с.
9. Мансуров Р.Е. Об экономической сущности понятий "конкурентоспособность предприятия" и "управление конкурентоспособностью предприятия"// Маркетинг в России и за рубежом. 2006. №2(52). 94 с.
10. Галелюк М.М. Система управления конкурентоспособностью машиностроительного предприятия // Вестник экономической науки Украины. 2008. № 2. 15 с.
11. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ4947-сонли Фармони.